

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

RUHƏNGİZ RAİQ QIZI ABDULLAYEVA

MÜASİR ALMAN VƏ AZƏRBAYCAN DİLLƏRİNDƏ KOMPARATİV
FRAZEOLÖJİ BİRLƏŞMƏLƏRİN STRUKTUR-SEMANTİK TƏHLİLİ

5714.01 – Müqayisəli-tarixi və müqayisəli-tipoloji dilçilik

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2014

İş Azərbaycan Dillər Universitetinin Müasir alman dili kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: filologiya üzrə elmlər doktoru, professor
Sərxan Əvəz oğlu Abdullayev

Rəsmi opponetlər: filologiya üzrə elmlər doktoru, professor
Əzizə Hüseyn qızı Hacıyeva

filologiya üzrə elmlər doktoru, professor
İsmayıl Oruc oğlu Məmmədli

Aparıcı təşkilat: Bakı Slavyan Universitetinin German filologiyası
və Müasir Azərbaycan dili kafedraları

Müdafiə __29/03__ 2014-cü il saat _____ Azərbaycan Dillər
Universiteti nəzdində elmlər doktoru və fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim olunan dissertasiyaların müdafiəsini keçirən D.02.081
Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ 1014, Bakı şəhəri, Rəşid Behbudov küçəsi, 134

Dissertasiya ilə Azərbaycan Dillər Universitetinin kitabxanasında tanış
olmaq olar.

Avtoreferat _____ 2014-cü ildə göndərilmişdir.

D.02.081 Dissertasiya Şurasının elmi katibi,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent

Sevda Davud qızı Vahabova

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. Frazeoloji vahidlərin sistem şəklində müqayisəli tədqiqi frazeologiyanın ümumi nəzəriyyəsinin işlənməsi, müxtəlif sistemli dillərdə frazeoloji vahidlərin oxşar və fərqli cəhətlərinin aşkar edilməsi üçün əhəmiyyətlidir.

Eyni tipli struktura və funksiyaya malik frazeologizmlərin (komparativ frazeologizmlər bu qrupa daxildir), oxşar komponentli frazeologizmlərin, eynitipli siqnikativ mənalı frazeologizmlərin, nəhayət, dillərin tam frazeoloji fondunun müqayisəli aspektdə araşdırılması dilçiliyin bu sahəsinin vacib və aktual elmi məsələlərindəndir. Bununla yanaşı, frazeologizmlərin onların semantikasına görə təsnifi də vacib məsələlərdəndir və bu sahədə də bir çox araşdırmalar aparılmışdır. Lakin komparativ frazeologizmlərin ayrıca bir qrup kimi fərqləndirilməsi və onların müxtəlif sistemli dillərin materialları əsasında təhlili, belə frazeologizmlərin, yəni komparativ frazeologizmlərin müxtəlif struktur-qrammatik modellərinin təyini sahəsində hələ ki, kifayət qədər işlər görülməmişdir. Əlbəttə, qeyd olunan tədqiqatların indiyədək aparılmadığını iddia etmək olmaz. Bu tipli tədqiqatlar müxtəlif dillərin, o cümlədən də Azərbaycan, alman, ingilis və s. dillərin materialları əsasında qismən yerinə yetirilmişdir.¹

Müxtəlif sistemli dillərin, o cümlədən alman və Azərbaycan dillərinin frazeoloji vahidlərinin müqayisəli tədqiqində onların allomorf və izomorf xarakteristikalarını aşkara çıxarmaq, tam və qismən ekvivalent, eləcə də ekvivalenti olmayan frazeoloji vahidləri müəyyənləşdirmək və belə vahidlərin müxtəlif dillərdə işlənmə xüsusiyyətlərini müəyyən qədər aydınlaşdırmağa imkan verir.

Mövzunun aktuallığı həm də frazeoloji birləşmələrin və onun müxtəlif tiplərinin bir sistem halında öyrənilməsi və buna uyğun olaraq müasir

¹ Чернышева И.И. Фразеология современного немецкого языка. М.: Высшая школа, 1970, 200 с.; Розей Е.В. Новые слова и устойчивые словосочетания в немецком языке. М.: 1991, 73 с.; Vəliyeva N.C. Frazeoloji birləmələrin müqayisəli linqvistik təhlili. Bakı: Ünsiyyət, 2001, 218 s.; Hacıyeva Ə.H. İngilis və Azərbaycan dillərində somatik frazeologizmlərin struktur-semantik xüsusiyyətləri. Bakı: Nurlan, 2004, 191 s.; Hüseynova X. Alman dilində frazeoloji vahidlərin təsnifat prinsipləri // Tədqiqatlar. II bur. Bakı: Elm, 2004, s. 238-242; Qurbanov Ç.M. Frazeoloji vahidlərin meyarı haqqında // Elmi əsərlər. Bakı: ADPI, 1974, № 2, s. 70-75; Азимова М.Н. Сопоставительный анализ соматической лексики и фразеологии таджикского и англ. языков: Автореф. дис. ...канд.филол.наук. Душанбе, 1980.

dilçilikdə mühüm əhəmiyyət kəsb edən pragmatik xüsusiyyətlərin öyrənilib aşkara çıxarılması ilə şərtlənir. Bu baxımdan təhlilə cəlb olunan frazeoloji birləşmələrin funksional-üslubi və ekspressivlik cəhətlərinin araşdırılması, fikrimizcə, aktual elmi əhəmiyyət kəsb edir.

Müxtəlif sistemli dillərdə – konkret olaraq müasir alman və Azərbaycan dillərində komparativ frazeoloji birləşmələrin tədqiqata cəlb edilməsi, onların oxşar və fərqli cəhətlərinin aşkarlanmasının aktuallığı şübhə doğurmur. Frazeologiyanın ayrıca bir bölmə şəklində öyrənilməsi, bəzi tədqiqatçıların fikrincə, ilk növbədə, frazeologiyanın sərhədlərinin müəyyənləşdirilməsi, onun dil qanunauyğunluqlarının və işlənmə imkanlarının üzə çıxarılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Mövzunun aktuallığı da məhz bu göstərilən fikir və mülahizələrin işığında alman dilinin frazeoloji sistemində komparativ vahidlərin struktur-semantik xüsusiyyətlərinin təhlil və şərh edilməsi, yeri gəldikcə onların Azərbaycan dili ilə müqayisəsi zərurəti ilə şərtlənir.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqat işinin obyektı komparativ frazeologizmlərin struktur-semantik xüsusiyyətlərinin təhlilindən ibarətdir. Tədqiqatın predmeti isə müasir alman və Azərbaycan dillərində komparativ frazeoloji birləşmələrin struktur-semantik xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirməkdir.

Tədqiqat işinin məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın məqsədi müasir alman və Azərbaycan dillərinin materialları əsasında komparativ frazeoloji birləşmələrin struktur-semantik xüsusiyyətlərini təhlil etməkdir. Bu məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələrin yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulmuşdur:

- dil sistemində frazeoloji vahidlər və komparativ frazeologiya məsələlərini aydınlaşdırmaq;
- dildə frazeoloji vahidlərin yeri məsələsini nəzərdən keçirmək;
- frazeoloji vahidlərin kateqorial əlamətlərinə görə tiplərini müəyyənləşdirmək;
- komparativ frazeoloji vahidlərdə obrazlılığın ifadə imkanlarını aydınlaşdırmaq;
- müxtəlif sistemli dillərdə komparativ frazeologizmlərin işlənmə xüsusiyyətlərini aşkar etmək;
- komparativ frazeologizmlərin struktur xüsusiyyətlərini təhlil etmək;
- komparativ frazeologizmlərin semantik xüsusiyyətlərini araşdırmaq;
- komparativ frazeologizmlərin əsas modellərini fərqləndirmək;
- komparativ frazeologizmlərin funksional-üslubi xüsusiyyətlərini təhlil etmək;
- izomorf və allomorf cəhətləri aşkar etmək;
- komparativ frazeologizmlərin transformasiya məsələlərini aydınlaşdırmaq.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Tədqiqat işində ilk dəfə olaraq alman və Azərbaycan dillərinin konkret materialları əsasında frazeoloji birləşmələrin əsas modelləri və onların işlənmə xüsusiyyətləri araşdırılmış, izomorf və allomorf halların ümumi və xüsusi cəhətlərinin tədqiqi əsas məqsəd kimi qarşıya qoyulmuşdur. Komparativ frazeoloji birləşmələrin funksional-üslubi, normativ və ekspressiv-üslubi mənalılarına görə təhlili tədqiqat işində aparıcı yerlərdən birini tutur. Əsas vəzifələrdən biri kimi, müasir kommunikasiya nəzəriyyəsi və pragmatik dilçilik işığında alman və Azərbaycan dillərində komparativ frazeoloji birləşmələrin struktur-semantik məqamları araşdırılıb ümumiləşdirilmişdir.

Tədqiqatın nəzəri və praktik əhəmiyyəti. Frazeoloji birləşmələrin müxtəlif sistemli dillərin materialı əsasında öyrənilməsi tipoloji tədqiqatların aparılması baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə araşdırmaların aparılması kifayət qədər əhəmiyyətli və perspektivli görünür. Dissertasiya işinin nəticələri istər alman, istərsə də Azərbaycan dillərinin leksikologiyası, eyni zamanda, müqayisəli leksikologiya üzrə dərslük və dərs vəsaitlərinin hazırlanması üçün gərəkli ola bilər. Toplanılan dil materiallarından Azərbaycan auditoriyasında leksikologiyanın müasir mövzuları üzrə mühazirə və seminar məşğələlərində istifadə oluna bilər.

Müdafiəyə çıxarılmış əsas müddəalar aşağıdakılardır:

-frazeoloji nominasiya iki əsas istiqamətdə gedir. Birinci istiqamətdə frazeonomasiya yavaş və mərhələli, ikinci istiqamətdə isə, nisbətən tam olub ideal mənanın möhkəmlənməsinə çıxaran sürətli, tək aktlı prosesdir;

-Azərbaycan və alman dili frazeoloji birləşmələrini aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar: 1) *xalq ədəbiyyatı əsasında meydana gələn frazeoloji vahidlər*; 2) *məişət hadisələri əsasında meydana gələn frazeoloji ifadələr*; 3) *dini təsəvvürlər, əqidə, əfsanə və rəvayətlərlə bağlı yaranan frazeoloji ifadələr*; 4) *müxtəlif hiss və duyğuları, insani münasibətləri əks etdirən frazeoloji vahidlər*;

-alman dilinin frazeoloji sisteminin semantik kriteriya əsasında təsnifi frazeologizmlərin 3 qrupunu fərqləndirməyə imkan verir: 1) *sərbəst*; 2) *qeyri-sərbəst və dəyişməz*; 3) *sabit birləşmələr (freie, feste, lose, Wortverbindungen)*;

-frazeoloji vahidlər kateqorial (onu səciyyələndirən fərqləndirici və ya differensial) və qeyri-kateqorial (stilistik, üslubi çalarlıq, ekspressiv-emosional ifadəlilik və s.) əlamətlərə malikdir;

-frazeoloji vahidlərin varlığını şərtləndirən əsas amillər bunlardır: 1) *dilə hazır vəziyyətdə gəlmələri*, 2) *struktur qapalılığı*, 3) *semantik bütövlüyü*, 4) *tərcümə oluna bilməməsi (sözbəsöz)*;

-həm alman, həm də Azərbaycan dilinin frazeoloji sisteminə aid olan frazeoloji vahidləri semantik bütövlük dərəcəsinə görə belə bölmək olar: 1) *frazeoloji qovuşmalar*; 2) *frazeoloji uyuşmalar*; 3) *frazeoloji birləşmələr*;

-alman və Azərbaycan dillərinin frazeoloji vahidlərinin allomorf və izomorf xarakteristikaları oxşar olub tam və qismən ekvivalent, eləcə də ekvivalenti olmayan frazeoloji vahidlərə görə müəyyənləşir;

-komparativ frazeologizmlərin yaranmasında xüsusi vasitələrdən istifadə olunur. Həmin vasitələr frazeoloji birləşmənin ümumi məzmununda müqayisəni üzə çıxarır;

- komparativ frazeologizmlər müxtəlif modellər əsasında formalaşır. Bütün komparativ modellər, demək olar ki, müxtəlif sistemli dillərin hər birində işləkdir.

Tədqiqatın metod və üsulları. Tədqiqatın nəzəri metodoloji əsasını problemə kompleks yanaşma təşkil edir. Araşdırmada, əsasən, təsviri və müqayisəli-tutuşdurma metodlarından, habelə komparativ tədqiqat üsulundan istifadə edilmişdir.

Tədqiqat işinin əsas fərziyyələri:

-variantlıq həm alman, həm də Azərbaycan dillərinin əksər frazeoloji vahidləri üçün səciyyəvidir;

-alman və Azərbaycan dillərinin frazeologizmlərində obrazlılıq əsas cəhətlərdən olduğuna görə, yeni məcazi mənə onların semantik dairəsini genişləndirir;

-müxtəlif sistemli dillərdə frazeoloji vahidlərdə bu və ya digər semantik ümumilik istisna olunmur. Frazeoloji vahidlərin semantikasında ümumilik, müxtəlif xalqlarda oxşar əşya, hadisə və əhvalatların mövcud olmasından irəli gəlir;

-frazeologizmlərin qeyri-düzgün tərcüməsinin üç halı mövcuddur: 1) *frazeologizmlərdə işlənən sözlərin hərfi tərcüməsi kontekstin mənalı alınmasına imkan verdiyi hal*; 2) *mənbə və obyekt dildə obrazlılığa çox yaxın frazeologizmlərin əvəzlənməsi zamanı qeyri-dəqiq tərcümə*; 3) *frazeologizmin tərcüməsi və transformasiyası zamanı tərcüməçi ifadənin komponentlərinin bitişikliyinə nəzərə alaraq onu müəllifin fərdi üslubuna aid edə bilir və nəticədə, qeyri-dəqiq informasiyaya yol verir*;

-frazeoloji vahidlərin tam adekvat tərcüməsini əldə etmək üçün həm mənbə, həm də obyekt dilin frazeologiyasının imkanlarını nəzərə almaq vacibdir. Obyekt dildə frazeoloji sistem nə qədər çox inkişaf etmiş olsa, mənbə dildən frazeoloji vahidlərin transformasiyası bir o qədər asanlaşır.

Tədqiqat işinin aprobasiyası. Tədqiqatın əsas müddələri haqqında elmi konfranslarda, o cümlədən, beynəlxalq konfransda məruzə edilmiş və müxtəlif məcmuələrdə elmi məqalələr dərc olunmuşdur.

Dissertasiyanın quruluşu. Tədqiqat işi giriş, üç fəsil, nəticə, istifadə edilmiş ədəbiyyat və əlavələrdən ibarətdir.

İŞİN ƏSAS MƏZMUNU

“*Giriş*”də mövzunun aktuallığı əsaslandırılır, tədqiqatın obyekt və predmeti, elmi yeniliyi, məqsəd və vəzifələri, müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar müəyyənləşdirilir, dissertasiyanın nəzəri və praktik əhəmiyyəti, tədqiqatın metod və üsulları, aprobasiyası və quruluşu haqqında məlumat verilir.

Dissertasiyanın “*Dil sistemində frazeoloji vahidlər və komparativ frazeologiya*” adlanan *birinci fəsl*i üç yarım fəsilədən ibarətdir.

İstər ümumi dilçilikdə, istərsə də Azərbaycan və alman dilçiliyində frazeoloji vahidlərin yaranması və inkişaf mərhələləri xüsusi maraq doğurur. Bu da frazeoloji sistemin dilin inkişafında kəsb etdiyi əhəmiyyətə bağlıdır. Frazeoloji vahidlərin əmələ gəlməsi müxtəlif mərhələlərlə bağlıdır. Bu mərhələlər uzun bir inkişaf dövrünü əhatə edir. Bir sıra frazeoloji vahidlər belə uzunmüddətli mərhələdən keçmədən nitqdə birbaşa yaranır və ilkin dövrdə okkazional xarakter daşıyır, yalnız bir qədər sonra ümumişlək dil vahidinə çevrilir. Lakin heç də bütün frazeologizmlər qısa vaxt ərzində yarana bilmir. Frazeoloji vahidlərin əmələgəlmə mərhələlərindən bəhs edərkən bu və ya digər söz birləşməsi və ya cümlənin frazeoloji vahidə çevrilməsi, yəni keçid mərhələsi, eləcə də bu mərhələnin səciyyəvi xüsusiyyətlərini diqqətdən kənar qoymaq olmaz.

Frazeoloji vahidlər kateqorial (onu səciyyələndirən fərqləndirici və ya differensial) və qeyri-kateqorial (stilistik, üslubi çalarlıq, ekspressiv-emoşional ifadəlilik və s.) əlamətlərə malikdir. Kateqorial əlamətlər frazeoloji vahidlərin varlığını şərtləndirən, onların bir kateqoriya adı altında birləşməsini təmin edən əsas səciyyəvi xüsusiyyətlərin toplusudur. Qeyri-kateqorial əlamətlər ikinci dərəcəli əhəmiyyət daşıyır, kateqorial əlamətlər, bir növ müşayətedicisi kimi çıxış edir və məhz nitqdə bu və ya digər dərəcədə özünü göstərir. Bəzi frazeologizmlərdə qeyri-kateqorial əlamətlər daimi xarakter ala bilər. Lakin bu heç də onu kateqorial əlamət hesab etməyə əsas vermir. Bu və ya digər kateqorial əlamətin hər hansı frazeoloji vahidlərdə olmaması göstərir ki, bu vahid ya bütünlüklə frazeologizmə daxil deyildir, ya da öz inkişafının keçid mərhələsindədir.

Frazeologiyada mübahisə doğuran ən kəskin problemlərdən biri sabitliyin frazeoloji vahidlər üçün kateqorial əlamət olub-olmamasıdır. Frazeoloji vahidlərin-sabitliyi 3 səviyyədə - semantik, morfoloji və sintaktik səviyyədə araşdırılır. Bu zaman adətən, söz yaradıcılığı və fonetik səviyyə də nəzərə alınır. Bütün bunlar toplu şəkildə götürüldükdə, onların sabitliyi sübut olunur. Frazeoloji vahidlərin məna sabitliyi onların ən mühüm əlamətlərindən biri sayılır. Onlar, əlbəttə, nitq prosesində yaradılmır və ya yaranmır, yalnız danışan şəxs tərəfindən canlandırılır. Məsələn: *Bir məsəl qalmışdır ata-babadan: uçarda turacdır, qaçarda ceyran (S.Vurğun); yaxud: Ich weiß, daß ich nichts weiß (Sokrates).*

Frazeoloji vahidlərin əsas kateqorial əlamətlərindən biri də məcazlaşmadır. Frazeologizmlər məhz məcazlaşma əsasında təşəkkül tapır. Məlumdur ki, sözün semantik zənginliyinin əsası məcaziliklə bağlıdır. Bu, qanunauyğun bir prosesdir. Məsələn, *goldenes Herz, harte Nuß*; yaxud, *yağlı tikə, düzlu söz*.

Frazeoloji vahidlərin ən əsas əlamətlərindən biri də idiomatiklikdir. Bu, bütün dilçilər tərəfindən qəbul edilmiş ənənəvi əlamətdir. İdiomatikliyin müəyyən edici xüsusiyyəti kimi bəziləri komponentlərdən birinin məcazlaşmasını, bəziləri isə birləşmənin semantik bütövlüyünü, sözə ekvivalentliyini əsas götürür. Görünür, idiomatiklik frazeoloji vahidlərin əsas aparıcı xüsusiyyəti, onların mövcudluğunu şərtləndirən həlledici amil olduğundan “frazeologizmlər” ifadəsi ilə “idiomlar” ifadəsi dilçilikdə çox zaman yanaşı götürülür və onlar bəzən sinonim sözlər kimi çıxış edirlər.

Frazeoloji vahidlərin varlığını şərtləndirən əsas amillər bunlardır: 1) *dilə hazır vəziyyətdə gəlməsi*, 2) *struktur qapalılığı*, 3) *semantik bütövlüyü*, 4) *tərcümə oluna bilməməsi (sözbəsöz)*.

Qeyd etmək lazımdır ki, əksər dünya dillərində frazeoloji vahidlərin kateqorial əlamətləri belə bir bölgünün aparılmasına imkan verir. Həm alman, həm də Azərbaycan tədqiqatçılarının istinad etdiyi və ümumi dilçilikdə mövcud olan, qəbul edilən təsnifatların əsasında duran prinsiplərə əsaslanaraq belə bölgü aparmaq olar.

Tədqiq olunan dillərdə dilin özünəməxsus, yəni Azərbaycan dilində türk mənşəli, alman dilində alman mənşəli frazeoloji vahidlər aparıcı mövqeyə malikdir. Xalqın tarixini, etnoqrafiyasını, milli adət-ənənələrini ifadə edən frazeoloji vahidlərdəki ritmik-melodik struktur, ahəngdarlıq, qafiyə, alliterasiya və s. kimi üslubi xüsusiyyətlər onların hansı mənşəli olduğunu sübut edir. Sözsüz ki, türk dillərinin struktur, leksik-semantik, qrammatik xüsusiyyətləri, eləcə də milli səciyyə daşıyan üslubi çalarlıqlar Azərbaycan frazeoloji vahidlərində aydın əks olunmuşdur. Bu xüsusiyyət dilin müəyyən

bir dil ailəsinə və qrupuna aidiyyatından asılı olmayaraq özünü göstərir. Eynilə alman dilinin frazeoloji sisteminə aid olan əksər frazeoloji vahidlərdə xalqın tarixi, etnoqrafiyası və milli adət-ənənələrinin əksi, onun məhz alman mənşəli olmasını sübut edir. Alman dilinin ən qədim laylarına məxsus olan feli frazeoloji birləşmələr alman mənşəli hesab olunur. Belə vahidlərin spesifik əlamətləri onların alman mənşəli olmasına sübutdur. Belə vahidlərin alman dilinin frazeoloji sistemində alman mənşəli olması heç bir şübhə doğurmur. Müqayisə et: *sich(D)die Lunge ausschreien, Kopf und Kragen aufs Spiel setzen, bis über den Kopf Schulden stecken, die Faust in der Tasche ballen, Hals und Beine brechen (Beinbruch)* və s. Yaxud: *başını dolandırmaq, burun sallamaq, quyruq bulamaq* və s.

Alman dilində komparativ frazeologizmlərin spesifik xüsusiyyəti özünü ənənəvi müqayisədə göstərən frazeoloji birləşmələr hesab edilir. Məsələn, j-n *fliehen (meiden) wie die Pest* (birindən cüzam xəstəliyinə tutulmuş adam kimi qaçmaq); *plötzlich hoch fahren wie von der Tarantel gestochen – ilan çalmış kimi sıçramaq; geschwätzig sein, schwatzen wie eine Elster – dil boğaza qoymamaq* və s.

Belə sabit qovuşmaların struktur-semantik özünəməxsusluğu hərəkətin və ya halın xüsusiyyəti müqayisəedicilə vasitələr və ya müqayisə budaq cümləsi ilə reallaşdırılır. Belə cümlələr alman dilində *wie* və *als* bağlayıcıları vasitəsilə daxil edilir. Müqayisə qrupu və ya budaq cümlə halı və hərəkəti müqayisə yolu ilə səciyyələndirir. *Er ist wie ein Stier – Buğa kimi olmaq; buğa kimi güclü olmaq.*

Komparativlik frazeologizmlərin komponentləri arasındakı əlaqə və münasibətlərdən irəli gəlir.¹ Komparativlik aşkar və gizli şəkildə də özünü göstərə bilər. Gizli halda müqayisə bir qədər dərində gizlənilir. Məsələn, *Es ist nicht alles Gold, was glänzt. „Hər parıldayan qızıl olmaz“; Viele Köche verderben den Brei. „Yeddi dayənin baxdığı uşaq gözsüz qalar“; Mann soll den Tag nicht vor dem Abend loben. „cücəni payızda sayarlar“; Nachrat – Narrenrat. „Axmağın məsələhəti gec verilən məsləhətdir“.*

Verilmiş nümunələrdə gizli müqayisə parıldayan əşya ilə qızıl arasında aparılır. İkinci nümunədə bir işin daha çox adama tapşırılmasının nəticəsi ilə müqayisə özünü göstərir. Üçüncü nümunədə son nəticənin zaman və kəmiyyətdən asılılığı diqqət mərkəzinə çəkilir. Nəhayət, dördüncü frazeologizmdə müqayisə məsləhətin vaxtında verilməsinin doğruluğuna əsasla-

¹ Ротт Э.Х. Компаративные фразеологизмы в русском, немецком и французском языках // Вопросы романо-германского языкознания. Челябинск: 1967, с. 35.

nır. Bu isə hadisənin baş verməsi ilə ona münasibətin müqayisəsini nəzərdə tutur. Məsələnin kim tərəfindən verilməsi deyil, onun nə dərəcədə vaxtında verilməsi ön plana çəkilir.

Azərbaycan və alman dillərində zahirən tam ekvivalent komparativ frazeoloji vahidlərin məna tutumuna və işlənmə xüsusiyyətlərinə görə fərqlənməsi də müşahidə olunur. Belə ekvivalentlərdə ekvivalentlik bir məna əsasında olur. Digər mənalarda isə ekvivalentlik mənada deyil, struktur eyniliyi, komponentlərin eynisaylılığında cəmləşir. Buna görə də onları tam ekvivalent hesab etmək düzgün deyildir.

Kompartiv frazeologizmlər müxtəlif modellər əsasında formalaşır. Bütün komparativ modellər, demək olar ki, müxtəlif sistemli dillərin hər birində işləkdir. Qeyd olunan cəhət komparativ frazeologizmlərin müxtəlif modellərinin aşkara çıxarılmasının və onların başqa dillərdəki oxşar modellərlə müqayisəsini aparmağın aktuallığını təsdiq edir.

Invariant model iki əsas model kimi özünü göstərir: 1) *eyniləşdirmə modeli*; 2) *dərəcə modeli*. Bu iki modeldən birincisi *klassik model* hesab olunur. Eyniləşdirmə modelində invariantın bütün semantik sabitləri saxlanılır və yalnız onlardan biri dəqiqləşdirilir. Bu isə eyniləşdirmənin qarşılaşdırma üsulu ilə aparılması ilə əldə olunur. Müqayisə indikatoru rolunda belə hallarda bağlayıcılardan istifadə olunur. Qeyd etdiyimiz kimi, Azərbaycan dilində belə qoşma funksiyasını „kimi“ yerinə yetirir. Alman dilində müvafiq mövqedə „wie“ işlənir. *Məsələn: dastehen wie der Ochs am/vorm Berge halten, j-d ist stumm wie ein Fisch, wie die Feuerwehr fahren*. Azərbaycan dilində qeyd olunan mövqedə başqa qrammatik və leksik vasitələrin işlənməsi də qeydə alınır. *Məsələn, Elə bil ağzına su alıb; ağzına su almış tək oturub; qızmış buğa tək kəndirini qırıb* və s. Alman dilində belə rəngarənglik yoxdur.

Bu dildə *wie* ilə yanaşı, *als, als ob, so...dass* kimi vasitələrdən istifadə olunur. Lakin bu vasitələrə komparativ frazeoloji birləşmələrin tərkibində kifayət qədər çox rast gəlinmir. *Məsələn, j-d ist dümmer, als (es) die Polizei erlaubt; so still, daß man eine Stecknadel hätte (zu Boden/zur Erde) fallen hören; lügen, daß sich die Balken biegen; j-d tut, als hätte er die Weisheit mit dem Löffel gefressen; du machst ein Gesicht, als ob du mich fressen wolltest*.

Azərbaycan dilində komparativ frazeologizmlərdə istifadə olunan bütün müqayisə indikatorları bir-birini adekvat əvəzləmə imkanına malikdir. Belə əvəzlənmənin səbəbi üslubi fərqlərlə də bağlı ola bilər.

Komparativ frazeologizmlərin ekvivalentliyinə təsir göstərən mühüm amillərdən biri belə frazeologizmlərin quruluşudur. Komparativ frazeologizmlərin struktur (leksik və sintaktik) təşkili birinci amillə müqayisədə tam struktur-semantik ekvivalentin olmasını aydınlaşdırmağa imkan verir. Alman və rus idiomlarının müqayisəsi əsasında A.D.Rayxşteyn leksik tərkib (komponent tərkibi) və sintaktik strukturu ayırır. O, komponentlərin bu və ya digər tematik qrupa semantik aidliyininin frazeologizmlərin dillərarası ekvivalentliyə zəif təsir göstərdiyini qeyd etmiş, yalnız az sayda idiomda bu cəhətin üzə çıxmasını göstərmişdir.¹ Belə idiomlar, adətən, alınma idiomlar olur. Onlar antik dövrə, dini hadisəyə aidliyi ilə seçilir. Məsələn, *Achilles' heel – Axilles dabanı- axillesova pəta; one's own flesh and blood – qanı və canı- плоть и кровь; all skin and bones – bir dəri, bir sümük – кожа да кости; An eye for a an eye, a tooth for a tooth – göz-gözə, diş-dişə – око за око, зуб за зуб.*

Dissertasiyanın ikinci fəslə "Müasir Alman və Azərbaycan dillərində komparativ frazeoloji birləşmələrin struktur-semantik xüsusiyyətləri" adlanır.

Öz inkişafı tarixində leksik tərkibində, qrammatik quruluşunda müəyyən dəyişikliklər baş verməsi baxımından frazeoloji vahidlərin əmələgəlməsi yolları da müxtəlifdir. İstər adi nitqi, istərsə də bədii əsərlərin dilini canlandıran, onun təsirini, ifadəliyini artıran idiomatik ifadələrin meydana gəlməsi məsələsi də olduqca maraqlıdır. Əsrlər boyu insanlar ümid və arzularını, istəklərini əks etdirən qısa, aydın ifadələr yaratmışlar. Bunlar da nəsil-dən-nəsilə, dildən-dilə keçərək dövrümüzə qədər gəlib çıxmışdır. Ş.Balli yazırdı: "*İnsanların hafizəsi söz qruplarını sözlərdən daha yaxşı saxlayır... Bunlar isə təkrarlandıqca sabitləşir*".² Alman idiomları barədə yazarkən göstərilər ki, bu dilin ən yaxşı idiomları, canlı, obrazlı ifadələrimiz kitabxanalarda, mehmanxanalarda deyil, emalatxanalarda, mətbəxlərdə, yaranmışdır. Bu onu göstərir ki, frazeoloji vahidlər xalqın həyatı, yaşayışı, adət və ənənələri, əxlaqi görüşləri ilə bağlı olaraq meydana gəlir.³

Idiomatik ifadələrin mühüm bir hissəsi sərbəst söz birləşmələrinin məcaziləşməsi nəticəsində yaranmışdır. Hər hansı söz birləşməsinin ifadəyə çevrilməsi üçün hər şeydən əvvəl, onun məcazi mənə alması lazımdır. Belə ifadələr birdən-birə deyil, tədricən yaranır. Sərbəst söz birləşməsi sabit söz

¹ А. Д. Райхштейн. Сопоставительный анализ немецкой и русской фразеологии. М.: 1980, с. 120.

² Ш. Балли. Французская стилистика. М.: Иностранная литература, 1961, с. 88.

³ Kupper H. Wörterbuch der deutschen Umgangssprache. Bde I. Hamburg: Classen Verlag., 1963, S. 24.

birlişməsinə çevrildiyi zaman özünün ilk konkret mənasından uzaqlaşır, yeni məzmun, yeni keyfiyyət əldə edir. Müəyyən bir anlayışa məcazi məna verən ifadədə zaman keçdikcə az da olsa üzərində dəyişikliklər gedir, ona hamının işlədə bildiyi bir forma verilir, hamı tərəfindən işlənib ümumiləşir, nitqdə möhkəmlənib tək-tək sözləri əvəz edir. Sözlərin leksik-semantik mənasının rolu ilə müəyyənləşən frazeoloji vahidlərin arasında təxminən belə bir bölgü aparmaq olar:

1. Xalqın məişət və həyat tərzini əks etdirənlər. Bütün dillərdə müəyyən qrup frazeoloji vahidlər vardır ki, müəyyən tarixi hadisə, rəvayət və əfsanə ilə bağlı olaraq meydana gəlmişdir. Belə ifadələrin yaranma tarixi qədimlərə gedib çıxır. Bu qəbildən olan frazeoloji ifadələri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar: a) xalq ədəbiyyatı əsasında meydana gələn frazeoloji vahidlər. Məsələn, *Was die Welt im Innertsen zusammenhält (C.W.Göte), Die Treue, sie ist doch kein Wahn (F.Schiller), Sesam, öffne dich (Märchen)*; yaxud: *Leyli-Məcnun olmaq, Fərhad kimi küllüng vurmaq, qıfılbənd etmək*; b) məişət hadisələri əsasında meydana gələn frazeoloji ifadələr. Məsələn, *den ersten Stein auf j-n werfen; die Spreu vom Weizen scheiden; Eulen nach Athen tragen; mein Name ist Hase, ich weiß von nichts; j-m um den Bart gehen u.s.w.* yaxud: *keçiləri oynamaq, qarışqadan fil düzəltmək, hamam suyu ilə dost tutmaq, saqqal altından keçmək və s.*

2. Dini əqidə, mənsubiyyət, əfsanə və rəvayətlərlə bağlı yaranan frazeoloji ifadələr. Məsələn: *Gewogen und zu leicht befunden (Bibel), Der Glaube versetzt Berge (Bibel), der alte Adam (Bibel), Gnade dir Gott*; yaxud: *oruc tutmaq (fasten), rəhmətə getmək, Allah saxlasın, Allah köməyin olsun, Nuh əyyamı və s.*

3. Hiss və duyğuları, insani münasibətləri əks etdirən frazeoloji vahidlər. Məsələn: *j-m hängt der Himmel voller Geigen (Freude, Begeisterung), das Blut stieg j-m ins Gesicht (Aufregung), j-m vergent Hören und Sehen (Entsetzen, unangenehme Überraschung), die Augen gehen j-m über (Verlangen) u.s.w.* Yaxud: *iztirab çəkmək, xoşu gəlmək, zəhləsi getmək, hirsindən göyərmək (qızarmaq), gözləri bərəlmək və s.*

4. İdiomatik ifadələrin böyük bir hissəsi bədən üzvlərinin adları ilə bağlı olaraq meydana gəlmişdir. Bədən üzvlərini bildirən sözlərdən çox aydın, ifadəli, məzmunlu frazeoloji ifadələr yaranmışdır. Onlar dilin leksik sisteminin xüsusi bir təbəqəsini təşkil edir.¹ İnsanın təfəkkürü, nitqi, hərəkəti,

¹ İngiliscə-azərbaycanca və azərbaycanca-ingiliscə somatik frazeoloji birləşmələr lüğəti / Tərtibçi: Ə.Hacıyeva. Bakı: Nurlan, 2005, s. 4.

hiss və həyəcanı, əməyə münasibəti öz əksini bu kimi ifadələrdə tapa bilir. Məsələn: *j-d hat einen schweren Kopf, das Wasser läuft j-m im Munde zusammen, j-m quellen die Augen aus dem Kopf, u.s.w.* Yaxud: *ürəyi atmaq, qəlb sındırmaq, dil vermək, gözdən salmaq, ağızının suyu axmaq və s.*

Dil vahidləri heç zaman sabit qalmır və cüzi də olsa dəyişir. Frazeoloji vahidlərin də tərkibi inkişaf tarixi boyunca dəyişilmişdir. Dəyişilmə prosesi frazeoloji vahidi təşkil edən komponentlərdən birində baş verir. Təbiidir ki, ümumilikdə dildə gedən proseslər frazeoloji sistemə də təsir etməlidir. Baş verən leksik-qrammatik, struktur-semantik dəyişmələr dil vahidi kimi frazeologizmlərdə öz əksini tapır. Bu proses zamanı baş verən dəyişikliklər bunlardır:

-frazeologizmlərin komponentlərindən birinin öz sinonimi ilə əvəz edilməsi;

-frazeologizmin tərkibində ixtisar;

-frazeologizmdə köməkçi komponentin meydana gəlməsi;

-frazeologizmin tərkibinə yeni sözün əlavə edilməsi.

Alman dilinin frazeoloji vahidləri üçün işləkliyini itirmiş komponentlərin ixtisarı, yaxud reduksiya və frazeoloji vahidlərin struktur genişlənməsi, yəni optimallaşması səciyyəvidir. Alman dilinin frazeoloji sistemində frazeologizmlərdə köməkçi komponentin meydana gəlməsi, işləkliyini itirmiş bir komponentin yenisi ilə əvəzlənməsi prosesi müşahidə olunur. Məsələn, optimallaşma prosesi *mit beiden Füßen stehen-mit beiden Füßen im Leben / auf der Erde stehen, etw. Steckt j-m in den Knochen, eine Gewohnheit steckt j-m noch / tief in den Knochen*. Reduksiya prosesi: *Kind Gottes (in der Hutschachtel) - Kind Gottes (sei nicht so einfaltig)*. Bərabərləşmə prosesi: *bei Kasse sein- bei Geld sein, im Geld schwimmen - Geld wie Heu haben*.

Nümunələrdən görüldüyü kimi, frazeoloji vahidlər struktur-semantik cəhətdən hərəkətlidir. Belə ki, onlar köhnələrin aradan çıxması, yenilərin yaranması, komponentlərin əvəzlənməsi hesabına həm kəmiyyətcə, həm də keyfiyyətcə dəyişikliyə məruz qalır. Xalqın yaratdığı yeni anlam məzmunları bütün hallarda, ümumiyyətlə komparativ frazeologiyanın xarakterik ekspressiv güclənməsi funksiyasına xidmət edir. Komparativ frazeologizmlərin tərkib hissələrinin funksiyaları təkcə bu göstərilənlərlə bitmir; onlar bir sıra hallarda müqayisə olunan anlayışın çox müxtəlif xüsusiyyətlərini də semantik cəhətdən fərqləndirə bilir. Dissertasiyada bu haqda geniş məlumat verilmişdir.

Frazeoloji vahidlərin semantik strukturunu araşdırarkən, hər şeydən əvvəl, qeyd etməliyik ki, frazeoloji vahidlər arasındakı müəyyən semantik münasibətlər semantik paradiqma yaradır. Bu paradiqmanın əsasında sinonim frazeoloji vahidlər və onların variantları dayanır. Semantik paradiqma-

nın çoxmənalı, antonim və digər növləri periferik vəziyyətdədir. Deməli, paradiqmatik cərgədə həmcins vahidlər, yəni frazeoloji vahidlər semantik cəhətdən birləşir. Bir sıra hallarda frazeoloji vahidin tərkibində müxtəlif mənalı bir neçə söz paradiqmatik münasibətdə olur. Beləliklə, sözlərin bütün mənaları öz aralarında bu və ya digər dərəcədə bir-birilə bağlanaraq olduqca mürəkkəb semantik bütöv yaradır.

Qeyd edildiyi kimi, frazeoloji vahidlərdə çoxmənalılığın mövcudluğu, hər şeydən əvvəl, onların semantik bütövlüyünün dərəcəsi ilə bağlıdır. Belə ki, frazeoloji vahidlərin komponentlərinin semantik bütövlük dərəcəsi yüksəldikcə onların çoxmənalılıq kəsb etmə imkanı azalır. Əksinə, komponentlər arasındakı semantik əlaqələr üzdədirsə, hələ qorunub saxlanılırsa, onların çoxmənalılığı üçün imkan yaranır. Məsələn, alman dilində: j-n fertig machen 1) kaputtmachen, gesundheitlich schädigen, zugrunde richten, 2) j-n umbringen, j-n scharf tadeln, Blut und Wasser schwitzen. Über einer Aufregung, Angst sein. Azərbaycan dilində: baş əymək - 1) hörmət əlaməti kimi, 2) məğlubiyyət əlaməti kimi; rol oynamaq - 1) əhəmiyyətli olmaq, 2) təsir etmək; ağızdan boş olmaq - 1) sözü keçməyən, 2) söz saxlamayan; can vermək - 1) aşıqinə canını qurban vermək, 2) ölümcül vəziyyətdə olmaq; can almaq - 1) məftun etmək, 2) öldürmək və s.

Leksikada olduğu kimi, müxtəlif səs tərkibinə malik sözlər eyni və ya yaxın maddi-məntiqi məzmun qazandıqda frazeologiyada ən müxtəlif struktur xüsusiyyətlərə malik sabit birləşmələr müşahidə olunur ki, bunların da mənası ya tam uyğunlaşır, ya da ümumi mənanın uyğunlaşdığı zamanı müəyyən semantik çalarlar göstərir. Frazeoloji sinonimlər vahidlərin qeyri-adekvat obrazlı motivliliyi zamanı eyni məna daşıyan və semantik çalarlarda, funksional-semantik mənsubiyyət və uyğunluqda mümkün müxtəliflikləri olan fərqli strukturlu frazeoloji vahidlərdir. Bu kateqoriyanın içində frazeoloji sinonimiyada sinonimlərin daha xüsusi növləri ayrılır ki, bunlar da birincisi, strukturun və komponentlərin leksik tərkibinin fərqlənməsi və ya eyniliyi əsasında, ikincisi, bu vahidlərin semantik və stilistik qarşılıqlı əlaqəsi əsasında, üçüncüsü onların dildə yaranma qaydaları əsasında ayırd edilir.

Birinci kriteriyaya struktur və leksik cəhətdən ayrı-ayrı formalaşma ilə semantik oxşarlıqla xarakterizə olunan sinonim frazeoloji vahidlər aid edilir. Vahidlərin bu tipi “həqiqi frazeoloji sinonimlər və ya sadəcə, frazeoloji sinonimlər” terminoloji adını almışdır. Öz strukturunun tam uyğunluğunu və bir və ya bir neçə dəyişilə bilən komponentlərdən başqa leksik tərkibin demək olar ki, tam oxşarlığını göstərən frazeoloji birləşmələr frazeoloji sinonimlərdir. Frazeoloji vahidlərin tərkibində sinonim

komponentlərin qarşılıqlı əvəz olunması əsasında onlar strukturda leksik tərkib və mənada ümumilik əldə edir və bir-birindən komponentlərin leksik formalaşması ilə fərqlənir. Aşağıdakılar buna misaldır: *der Mund, das Maul, die Klappe, die Fresse, den Rand, den Schnabel, die Schnauze halten - ağzını yummaq/bağlamaq*

Struktur sinonimlərin yaranması və ya eyni strukturlu sinonimlərin meydana gəlməsi iki proses nəticəsində mümkündür:

-strukturda tam və mənşəyinə görə fərqli frazeologizmlərin leksik komponent tərkibində qismən uyğun olması;

-sinonim frazeoloji vahidlərin mövcud frazeologiya əsasında yaranması. Buna uyğun olaraq frazeoloji sinonimlər yaranmasına görə aşağıdakılara bölünür: a) həqiqi sinonimlər - mənanın uyğunlaşmasını göstərən, alman dilinin müxtəlif sferalarında yaranan müxtəlif və ya eyni strukturlu sinonimlər: *j-m ans Herz gewachsen sein; Syn. Sein Herz an j-n hängen*; b) struktur sinonimlər - mövcud frazeologizmlər əsasında yaranan frazeoloji vahidlər: *j-m den Mund stopfen = j-m den Mund verbieten*.

Frazeoloji ifadələr başqa dil vahidləri kimi, məzmun və ifadə variantlarına malikdir. Frazeologizm variantlılığı ancaq ifadə formasında mövcuddur. Frazeoloji vahidlərdə komponentlərin sabitliyinin pozulması variantlıq üçün şərait yaradır. Sabitlik çox vaxt nisbi xarakter daşdığından onun pozulması prosesi davam etdikcə frazeoloji vahidlərin müxtəlif variantlarının mövcudluğu da mümkün olur. Belə frazeoloji vahidlərin yayılma arealı genişləndikcə onların variantlıq imkanı çoxalır və nəticədə eyni bir vahidin, bir neçə variantı meydana çıxır. Məsələn, alman dilində: *j-d ist daranf und dran // etw. Zu tun, j-m schlägt das Herz bis zum Hals // das Herz pocht j-m bis in den Hals hinauf // das Henz springt j-m in die Kehle // j-m schlägt das Herz im Hals // j-m schlägt das Herz höher; Azərbaycan dilində: ağına batmaq // beyninə gəlmək // ağına yerimək // ağına düşmək // beyninə batmaq // beyninə yerimək və s.* Variantlıq həm alman, həm də Azərbaycan dilinin əksər frazeoloji vahidləri üçün səciyyəvidir.

Həm alman mənəbələrində, həm də digər tədqiqatlarda polisemiya və omonimiyanın inventarizasiyası müasir alman dilinin frazeoloji tərkibinin bu hissəsinin araşdırılmasının qeyri-məqbul olmasını əks etdirir. Belə ki, heç də alman lüğətlərinin hamısı frazeoloji vahidlərin çoxmənənliliğini qeyd etmir və ya bir çox frazeologizmlərin eyni mənasının müxtəlif qrammatik vəziyyətlərdə əldə olunan bəzi çaları göstərilir. Frazeologiyada polisemiya nümunələri çox deyildir. Bu onunla izah olunur ki, frazeologiyanın heç də bütün bölmələri yeni məna yaradan və ya çoxmənənlilik əldə edə bilən məna

strukturuna malik deyildir. Söz birləşməsi strukturlu frazeoloji vahidlər üçün polisemiya nadir haldır: *j-n ins Auge zu fassen: Margot neigte sich vor, um Jeanne dringend ins Auge zu fassen*. Bu nümunədə mənə dəqiqləşdirici kimi isim – komponentlər çıxış edir.

Hər dilin özünəməxsus leksik-semantik sistemi vardır və bu sistemdə omonimlər xüsusi yer tutur. Məlum olduğu kimi, çoxmənalılıq bir çox hallarda omonimliklə üst-üstə düşdüyündən qarışdırılır. Belə ki, çoxmənalılıq sonda omonimliklə qovuşur. Bu, özünü frazeoloji sistemdə daha qabarıq şəkildə göstərir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, çoxmənalılıq kimi omonimlik də frazeologiya üçün səciyyəvi deyildir. Müqayisə edək: *j-n, etw. auf die Beine bringen- sağaltmaq; j-n, erw. auf die Beine bringen- kömək etmək*; Yaxud: *ayağa qaldırmaq – sağaltmaq; Ayağa qaldırmaq – tərbiyə edib böyütmək*.

Frazeoloji omonimlərə nisbətən frazeoloji antonimlər dildə daha çox işlənir. Bu fikir həm alman, həm də Azərbaycan dilinə şamil edilə bilər. Frazeoloji antonimlər semantik, qrammatik və struktur baxımdan komponentlərdən birinin antonim sözlə əvəz edilməsi nəticəsində əmələ gəlir. Məsələn: *sehr angenehmme / unangenehme Lebenslage; mit dem Strom / gegen den Strom schwimmen; leeres / volles Haus u.s.w*. Yaxud: *sifəti (çöhrəsi) açılmaq / sifəti tutulmaq*.

Dil faktları bunu deməyə əsas verir ki, oxşar quruluşlu antonimlərdən başqa, Azərbaycan dilində müxtəlif quruluşlu antonimlər də mövcuddur. Məsələn: *alın açıq - gözü kölgəli, qulağının dibində - dünyanın qurtaran yerində, dünyaya gəlmək - dünyadan getmək, gecəni gündüzə qatmaq - yağ yeyib yaxada gəzmək*.

Müasir alman və Azərbaycan dillərində struktur xüsusiyyətlərlə ifadə olunan frazeoloji vahidlərə aşağıdakıları aid etmək olar:

1. *Komparativ frazeologizmlər*
2. *Qoşa söz birləşmələri*

Komparativ frazeologizmlərin spesifikasiyası ənənəvi müqayisəyə əsaslanır: *das passt wie die Faust aufs Auge, j-m wie aus dem (einem) Gesicht geschnitten sein, ein Gesicht wie 7 Tage Regenwetter machen, sein Mund geht wie ein Muhlwerk*.

Frazeoloji ədəbiyyatda son günlərə qədər ya bu frazeoloji qrupun tam nəzərdən qaçırılması, ya da frazeologizmlərin ümumi tərkibində bu vahidlərin səthi xatırlanması tipik haldır.¹

¹ Арсентьевич Е.Ф. Сопоставительный анализ фразеологических единиц. Казань:1989, с. 79.

Sözlərin qoşa birləşməsi - iki həmcins sözdən yaranan, tabesiz birləşmələrin mənasının semantik dəyişməsi nəticəsində əmələ gələn və *und, oder, weder... noch* bağlayıcıları vasitəsilə birləşən frazeologizmlərdir. Qoşa birləşmələrin məna bütövlüyü iki səbəblə şərtlənir: Metaforik qoşa birləşmələrdə obraz vahidliyi: *mit Haut und Haar, mit Herz und Hand, weder Hand noch Fuss ruhren*; Eyni və ya oxşar anlamın mövcudluğu (komponentlərin tematik yaxınlığı və ya münasibəti zamanı): *ganz Auge und Ohr sein* və ya daha yüksək qaydada cins anlamına nəzərən (antonim komponentlərdə): *sich mit Händen und Füßen gegen etw sträuben, um Kopf und Krage reden*.

Tədqiqat işinin “*Müasir alman və Azərbaycan dillərində komparativ frazeoloji birləşmələrin funksional-üslubi xüsusiyyətləri*” adlanan üçüncü fəslində qeyd edilir ki, müasir alman dilinin frazeoloji sistemində “idiomatiklik” və “stabilitet” kimi əsas meyarlarla səciyyələnən və “əsil” frazeoloji vahidlər formasında işlənən leksik elementlərlə paralel olaraq, dildə elə sintaktik söz birləşmələri də vardır ki, onlar dilin lüğət tərkibinin artıq hazır elementləri kimi nitqdə fəal işlək sahəni kəsb edir. Dilin sərbəst bir leksik vahidi kimi müstəqim mənaya malik olub konkret bir anlayışın ifadəsinə xidmət edir.

Obrazlılığın semantik ikiplanlılığı ilə bağlı mahiyyətinin linqvistik təyini hamı tərəfindən qəbul edilməsinə baxmayaraq, bu problemlə bağlı bir çox mübahisəli və həll edilməmiş məsələlər hələ də qalmaqdadır. Bunlardan biri də obrazlılığı ifadə edən frazeoloji vahidlərin tədqiqində funksional-üslubun istifadə edilməsidir. Bu üsul müqayisəli araşdırmalar üçün geniş şərait yaradır. Göstərilən frazeoloji birləşmələrin mənalığında insanın əhval-ruhiyyəsi ifadə edildiyi üçün onların izahı cümlədə daşdıqları funksiyaya görə aydınlaşır. Məsələn, *ağacı əlindən düşmək, ağzından od yağdırmaq* və s. Funksional-üslubi yanaşma zamanı tədqiq olunan dillər üçün frazeoloji vahidlərin obrazlılığının ifadəsində müəyyən sabit paralellər müşahidə edilir və bu da təbii, çünki frazeoloji vahidlər bütün dillər üçün səciyyəvidir.

Alman dilində frazeoloji vahidlərdə obrazlılığın tərcüməsinin 4 yolla mümkün olduğunu göstərmək olar.

1. Sözbəsöz tərcümə, yaxud kalkalaşma (*die wortgenaue Übersetzung*). Bu yol, əsasən qanadlı sözlərin tərcüməsi zamanı istifadə olunur. Məsələn: *Lat. O tempora! O mores! - O Zeiten! O Sitten! - Ah o günlər, o çağlar!*

2. Dəqiq ekvivalentin verilməsi ilə həyata keçirilən tərcümə (*die äquivalent-genaue Übersetzung*). Bu yol frazeoloji vahidlərdə obrazlılığın

tərcüməsinin ən yaxşı üsulu hesab olunur. Bu halda mənbə dildəki frazeoloji vahidin obyekt dildə həm struktur, həm də semantik cəhətdən fərqlənməyən ən uyğun ekvivalenti verilir. Məsələn, *j-m die Augen öffnen - gözünü açmaq. Kopfschmerzen haben - başağrısı olmaq* və s. Belə halda frazeoloji vahidin mənbə dilin özünəməxsus, yaxud başqa dildən kalkılma nəticəsində gəlməsi əhəmiyyət daşımır.

3. Uyğun ekvivalentin verilməsi ilə həyata keçirilən tərcümə (*die aquivalent-ungenauue Übersetzung*). Məsələn, *j-m stehen die Haare zu Berge - tükləri biz-biz durmaq; başının tükləri ayağa durmaq*.

4. Təsvir yolu ilə tərcümə (*die Übersetzung durch freie Umschreibung*). Frazeoloji vahidin yuxarıdakı yollarla tərcüməsi mümkün olmadıqda, bu yoldan istifadə olunur. Belə tərcümə zamanı ifadənin mənbə dildəki özünəməxsusluğu, emosionallığı itir.¹

Allomorfizm və izomorfizm xüsusiyyətləri dildəki frazeoloji vahidlərin başqa dildəki frazeoloji vahidlərlə müxtəlif aspektlərdən müqayisəsi zəminində üzə çıxarılır. Bu isə daha çox tərcümə prosesində özünü göstərir. Tərcümə zamanı frazeoloji vahidlərin bir-biri ilə oxşarlığı və qeyri-oxşarlığı, ekvivalentliyi və qeyri-ekvivalentliyi məsələləri ortaya çıxır. Frazeoloji vahidlərin tipologiyası və təsnifatı zamanı da izomorfizm və allomorfizm məsələləri əhəmiyyət daşıyır. İzomorfizm və allomorfizm məsələləri frazeoloji vahidlərin mənalılarına görə müqayisə edilməsi, onlardan birinin başqa dildəki vahidlə əvəz edilməsi zamanı aşkarlanır. Bu baxımdan izomorfizmin və allomorfizmin öyrənilməsi üçün müxtəlif sistemli və qohum dillərin frazeoloji vahidlərinin müqayisəli araşdırılması lazım gəlir.

Müasir alman və Azərbaycan dillərinin komparativ frazeologizm sisteminin təhlili göstərir ki, izomorfizm adı frazeoloji birləşmələrdə, allomorfizm isə daha çox idiomatik ifadələrdə özünü göstərir. Bu fikrin təsdiqi, ilk növbədə, bir neçə dilin idiomatik ifadələrinin ekvivalentliyi, oxşarlığı və qeyri-oxşarlığı səviyyəsində araşdırılmalıdır.

Idiomatik ifadələrdən bəzilərinə tam ekvivalentlik hər iki dildə idiomaların ifadə etdiyi məzmun əsasında formalaşır. Həm məzmun, həm də ifadə planına görə ekvivalentlik də müşahidə olunur. Məsələn, *gözünə kül üfürmək - пускать пыль в глаза - to throw dust in someone's eye*. Bir sıra idiomalarda fərqli cəhət özünü daha çox ifadə planında göstərir. Məsələn, *əлиндən sürüşüb çıxmaq, əлиндən çıxmaq - проскользнуть между пальцев -*

¹ Ковалева Л.В. О некоторых лексико-семантических соответствиях фразеологизмов русского и немецкого языков // Аспекты лексического значения. Воронеж: 1982, с. 124.

to slip through one's fingers. Bu nümunədə rus və ingilis dillərindəki idiomlarda *barmaqlar* sözü işlənirsə, Azərbaycan dilində həmin mövqedə “əl” sözü işlənir. Başqa bir misalı nəzərdən keçirək. Rus dilində *водить козю-либу за нос* - *to draw the wool over someone's eyes* – *başını piyləmək, başını aldatmaq*. Bu idiomdakı mənə Azərbaycan dilində başqa bir idiomda da ifadəsini tapır: *Çaya susuz aparıb, susuz gətirmək*. Alman dilində də bu ifadələrə yaxın məzmunlu olan idiomlar vardır. Məsələn, *Die Augen in die Hand nehmen* – “*genau zusehen*” - *dəqiq göz qoymaq, sich die Beine in den Leib stehen* - “*lange warten*” - *uzun müddət gözləmək, unter die Haube bringen* - “*verheiraten*” - *evlənmək*. Bu ifadələrin müqayisəsindən görünür ki, hər xalqın özünün dil sistemində xüsusi söz formaları var.

Alman və Azərbaycan dillərinin materialları göstərir ki, frazeologizmlərin qeyri-düzgün tərcüməsinin üç halı vardır.

1. Frazeologizmdə işlənmiş sözlərin hərfi tərcüməsi kontekstin mənalı alınmasına imkan verdiyi hal; bu halda tərcüməçi sözləri hərfi tərcümə edir. Qeyd olunan tipdə frazeologizmlərin alman, Azərbaycan və ingilis dillərində işlənməsinə dair nümunələrə baxaq. Məsələn, *to take someone for a ride* frazeoloji vahid kimi “*kimisə aldatmaq*” mənasını verir. “*He's a natural chiseler*”, said Oop. “*Always figuring out the angles*”. – *O dedi: “O, anadangəlmə yalançıdır (firıldaqçıdır). Həmişə axtarır ki, harda nə ilə irəli düşmək olar”*. Alman dilindən də oxşar mahiyyətli misallar gətirmək olar. „*Wie ein Blitz aus heiterem Himmel – aydın səmada çaxan ildırım kimi*“. *Die Tendenzen, die zur faschistischen Diktatur führten ... sind nicht von heute auf morgen wie ein Blitz aus helterem Himmel über uns gekommen* (O.Grotewohl “*Im Kampf um Deutschland*”) - ...*Faşist diktaturasına gətirib çıxaran ənənələr ... bizim üçün aydın səmada çaxan ildırım kimi qəfil olmadı*.

2. Mənbə və obyekt dildə obrazlılığa görə çox yaxın frazeologizmlər ola bilər. Bu halda obyekt dilə transformasiya zamanı ekvivalentin düzgün seçilməsi lazım gəlir. Bir sıra dillərdə oxşar frazeologizmin ifadə etdiyi mənə fərqlənə bildiyi üçün transformasiya zamanı düzgün variant seçilmir. Nəticədə qeyri-dəqiq tərcümə alınır. “*Has the cat got your tongue?*” frazeologizmi ingilis dilində kimi isə müəyyən suala cavab verməyə məcbur etmək mənası verdiyi kimi, müəyyən hadisə haqqında danışmaq istəməmək məqamında da işlədilir. Azərbaycan və alman dillərində birinci deyil, ikinci mənə özünə yer alır. Bu da dilimizdə “*dilini udmaq*” frazeoloji vahidinə uyğun gəlir. Əlavə edək ki, əgər fransız dilində oxşar frazeoloji vahidi götürsək, onun forması “*donner sa langue au chat*” şəklində olacaqdır.

Bu frazeoloji vahidi təşkil edən sözlərin hərfi tərcüməsi “*dilini pişiyə vermək*” olacaqdır. Lakin bütöv frazeoloji vahid kimi bu, fransız dilində “*məğlub olmaq*” mənasındadır. Deməli, bir-biri ilə leksik tərkibcə və qrammatik quruluşca oxşarlığa malik frazeologizmlərin transformasiyası zamanı vahidin başqa dildə fərqli mənə daşıya biləcəyi nəzərə alınmalıdır.

Yuxardakı nümunədə “*aydın səmada çaxan ildırım kimi*” anlamında olan alman dili frazeologizmi “*Wie ein Blitz aus heiterem Himmel*” - “*sarsıtmaq, heyrətə salmaq, qorxutmaq*” mənalarına yaxın mənada da işlənə bilər. Bu mənalar frazeologizmin hansı kontekstdə qeyd alınmasından asılı olaraq üzə çıxı bilər.

3. Frazeologizmin bir dildən digərinə tərcüməsi və transformasiyası zamanı tərcüməçi ifadənin komponentlərinin bitişikliyinə nəzərə alaraq onu müəllifin fərdi üslubuna aid edə bilər və nəticədə, qeyri-dəqiq transformasiyaya yol verir. Bu mənada alman dili frazeologiyasının Azərbaycan dilinə transformasiyasına baxaq. *Ein bißchen dalli!* və *ein harter Bissen* frazeologizmləri “*yağlı tikə, böyük qazanc*” mənalarını verir. Qeyd edək ki, Azərbaycan dilində də “*yağlı tikə*” frazeoloji vahidi vardır. *Er nimmt die fetten Bissen für sich. – Bütün yağlı tikələri o özünə götürür.* Bu kontekstdə “*yağlı tikə*” frazeologizmi hərfi mənada da ola bilər. Deyək ki, o, qazandan bütün yağlı tikələri özünə götürür.

Azərbaycan və alman dillərində komparativ frazeologizmlərdə müqayisə olunan komponentlərdə uyğunluq özünü göstərir. Lakin müqayisə olunan predmetlərin əlaqələndirilməsində istifadə olunan qrammatik vasitələr bir-birindən fərqlənir. Bu isə izomorfizm və allomorfizm nöqtəyindən əsaslı fərqlərə aparıb çıxarmır. Deməli, komparativ frazeologizmlərin tərcüməsi, başqa dildə verilməsi zamanı transformasiyanın əsas amili müqayisə obyektinin eyniliyi olur.

Dissertasiyanın “*Nəticə*” hissəsində tədqiqat zamanı əldə edilmiş elmi qənaətlər verilmişdir. Həmin nəticələri aşağıdakı kimi ümumiləşdirmək olar.

1. Alman və Azərbaycan dillərinin frazeoloji sisteminin təhlili göstərir ki, frazeologiyanın varlığını müəyyənləşdirən əsas xüsusiyyətlər kimi bunlar qeyd olunur: 1) *frazeoloji vahidlərin semantik təbiəti*; 2) *frazeoloji vahidlərin struktur təbiəti*, 3) *frazeoloji vahidlərin funksional - üslubi səciyyəsi*. Frazeoloji vahidlər kateqorial (onu səciyyələndirən fərqləndirici və ya differensial) və qeyri-kateqorial (stilistik, üslubi çalarlıq, ekspressiv-emosional ifadəlilik və s.) əlamətlərə malikdir.

2. Frazeoloji vahidlərin struktur təşkili ilə bağlı baş verən proseslər belə səciyyələndirilir: 1) *reduksiya (yəni itirmə, ixtisar prosesi)*; 2) *optimallaşdırma (qazanma, daha dəqiq, frazeoloji vahidlərin struktur cəhətdən genişlənməsi)*; 3) *bərabərləşmə (ilkin struktur formanın sonradan yarananlarla münasibətin tənzimlənməsi)*; 4) *substitusiya (frazeoloji vahidlərin komponentlərinin əvəzlənməsi ilə bağlı proses)*; 5) *deparadiqmalaşma (paradiqmanın tamamilə və ya qismən itirilməsi prosesi)*.

3. Azərbaycan dilində olduğu kimi, alman dilində də qeyri-feli komparativ frazeoloji birləşmələr müxtəlif mənalara malik olub, əksəriyyəti iki, bəziləri üç və ya dörd sözün müxtəlif sintaktik əlaqələri əsasında yaranmışdır. Bu qəbildən olanların müəyyən qismi, komponentlərinin hansı sintaktik əlaqədə birləşməsinə, başqa sözlə, qrammatik əlamətinə görə fərqlənir.

4. Müxtəlif sistemli dillərin, o cümlədən alman və Azərbaycan dillərinin komparativ frazeoloji vahidlərinin müqayisəli-tipoloji tədqiqində onların allomorf və izomorf xarakteristikalarını aşkara çıxarmaq, tam və qismən ekvivalent, eləcə də ekvivalenti olmayan frazeoloji vahidləri müəyyənləşdirmək belə vahidlərin müxtəlif dillərdə işlənmə xüsusiyyətlərini müəyyən qədər aydınlaşdırmağa imkan verir.

5. Komparativ frazeoloji vahidlərdə çoxmənalılığın mövcudluğu, hər şeydən əvvəl, onların semantik bütövlüyünün dərəcəsiindən asılıdır. Dil faktlarına əsasən bu nəticəyə gəlmək olar ki, alman dilində çoxmənalı frazeoloji vahidlərə Azərbaycan dilinə nisbətən daha tez-tez rast gəlmək mümkündür. Frazeoloji sinonimlər vahidlərin qeyri-adekvat obrazlı motivliliyi zamanı eyni məna daşıyan və semantik çalarlarda, funksional-semantik mənsubiyyət və uyğunluqda mümkün müxtəliflikləri olan dəyişik strukturlu frazeoloji vahidlərdir.

6. Alman dilindən fərqli olaraq, Azərbaycan dilində frazeoloji variantlıq daha geniş yayılmışdır. Buna səbəb, fikrimizcə, morfoloji - sintaktik, leksik və ellipsisə uğramış variantlıqdan əlavə, Azərbaycan dilində fonetik variantlığın da mövcud olmasıdır. Hər iki dilin materialları göstərir ki, frazeoloji omonimlərə nisbətən frazeoloji antonimlər dildə daha çox işlənir. Dil materialları bunu deməyə əsas verir ki, oxşar quruluşlu antonimlərdən başqa, Azərbaycan dilində müxtəlif quruluşlu antonimlər də mövcuddur.

7. Alman dilində komparativ frazeologizmlərin bir qrupunu da ikinci tərəfi budaq cümlə formasında işlənən birləşmələr təşkil edir. Belə birləşmələrdə budaq cümlə istənilən baş cümləyə birləşə bilmir, yalnız stabil formada işlənən bir fellə bağlanaraq onun ekspressivliyinə və beləliklə də, həmin felin frazeologizmləşməsinə xidmət edir.

8. Komparativ frazeologizmlərin qeyri-düzgün tərcüməsinin üç halı vardır: 1) *frazeologizmdə işlənmiş sözlərin hərfi tərcüməsi kontekstin mənalı alınmasına imkan verdiyi hal*; 2) *mənbə və obyekt dildə obrazlılığa görə çox yaxın frazeologizmlərin əvəzlənməsi zamanı qeyri-dəqiq tərcümə*; 3) *frazeologizmin bir dildən digərinə tərcüməsi və transformasiyası zamanı tərcüməçi ifadənin komponentlərinin bitişikliyinə nəzərə alaraq onu müəllifin fərdi üslubuna aid edə bilir və nəticədə qeyri-dəqiq transformasiyaya yol verir*.

Tədqiqat işinin “Əlavə” hissəsində müasir alman və Azərbaycan dillərində komparativ frazeoloji birləşmələrin sözlüyü verilmişdir.

Dissertasiyanın mövzusu ilə bağlı müəllifin aşağıdakı məqalələri çap olunmuşdur:

1. İdiomatik ifadələrin yaranma yolları və onların frazeologiyadakı xüsusi rolu // Filologiya məsələləri. Bakı: ADU, 2003, № 1, s. 134-138
2. Sabit söz birləşmələrinin təsnifatı ilə əlaqədar dilçilikdə qarşıya çıxan bir sıra amillərin rolu // Elmi xəbərlər. Bakı: ADU, 2003, № 1-2, s. 121-124
3. Frazeoloji vahidlərin ekspressiv-üslubi xüsusiyyətlərinə görə tipləri // Elm və cəmiyyət. Bakı: BSU, 2005, № 2, s. 48-51
4. Müasir alman dilində sabit söz birləşmələrinin səciyyəvi əlamətləri // Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Xəbərləri. Bakı, 2006, № 2, s. 122-127
5. Frazeoloji vahidlərdə obrazlılığın ifadəsi / Ümummilli Lider Heydər Əliyevin sərəncamı ilə ali məktəbimizə universitet statusu verilməsinin 10 illiyinə həsr olunmuş xarici dillərin tədrisinin aktual problemləri. III Respublika elmi konfransının materialları. Bakı: ADU, 2010, s. 223-227
6. Alman və Azərbaycan dillərində frazeoloji çoxmənalılıq və frazeoloji variantlıq / Azərbaycanşünaslığın aktual problemləri. Ümummilli Lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 87-ci ildönümünə həsr olunmuş I Beynəlxalq elmi konfrans. Bakı: BSU, 2010, s. 24-29
7. Способы возникновения фразеологизмов в немецком и азербайджанском языках // Русскоязычие и би(поли)лингвизм в межкультурной коммуникации XXI века: когнитивно-концептуальные аспекты. Материалы III Международной научно-методической конференции 14-16 апреля 2010, с. 5-7
8. Об этнокультурологических аспектах перевода фразеологизмов // Хабаршы. Серия филологическая. Алматы: 2010, № 3 (127), с. 80-82.
9. Alman və Azərbaycan dillərində komparativ frazeologizmlərin transformasiyası məsələləri // Dil və ədəbiyyat. Bakı: ADU, 2011, № 1, s. 155-161
10. Müxtəlif sistemli dillərdə komparativ frazeologizmlərin işlənmə xüsusiyyətləri // Elmi xəbərlər. Bakı: ADU, 2011, № 1, s. 213-220
11. Alman və Azərbaycan dillərindəki frazeologizmlərin qeyri-ekvivalentlik məsələləri // Dil və ədəbiyyat. Bakı: ADU, 2012, № 1, s. 123-127.

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ КОМПАРАТИВНЫХ
ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ СОЧЕТАНИЙ В СОВРЕМЕННОМ
НЕМЕЦКОМ И АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ ЯЗЫКАХ

Резюме

Целью исследования является структурно-семантический анализ компаративных сочетаний в современном немецком и азербайджанском языках. Диссертация состоит из введения, трех глав, заключения, списка использованной литературы и приложения.

Во *Введении* обосновываются выбор и актуальность темы, определяются цель и задачи, исследовательские методы, научная новизна, теоретическая и практическая значимость работы, а также описывается структура диссертации.

Первая глава “Фразеологические единицы и компаративная фразеология в системе языка” состоит из трёх подглав. Здесь анализируются место фразеологических единиц, типы фразеологических единиц по их категориям и особенности использования компаративных фразеологических сочетаний в разносистемных языках.

Во *второй главе* “Структурно-семантические особенности компаративных фразеологических сочетаний в немецком и азербайджанском языках” рассматриваются структура, семантические особенности компаративных фразеологических единиц и анализируются их основные модели.

В третьей главе диссертации “Функционально-стилистические особенности компаративных фразеологических сочетаний в немецком и азербайджанском языках” на различных примерах рассматриваются функционально-стилистические особенности компаративных фразеологических сочетаний, выражение образности в компаративных фразеологических единицах, изоморфная и алломорфная фразеология и проблемы трансформации компаративных фразеологических сочетаний.

В *Заключении* обобщены основные выводы исследования.

В *Приложении* представлены словник компаративно-фразеологических сочетаний и иллюстративный материал.

STRUCTURAL-SEMANTIC ANALYSIS OF COMPARATIVE
PHRAZEOLOGICAL UNITS IN MODERN GERMAN AND
AZERBAIJANI LANGUAGES

Summary

The aim of the thesis is to determine structural-semantic peculiarities of the comparative phraseological units. The thesis consists of introduction, three chapters, conclusion, the list of used literature and appendices.

Introduction substantiates choice and actuality of the theme, determines the aim and objectives, methods of investigation, comprises its scientific novelty, theoretical and practical significance, as well as, the hypothesis of the research and specifies the structure of the dissertation.

The first chapter titled “*Phraseological units and comparative phraseology in the language system*” consists of three paragraphs. The place of the phraseological units, types of phraseological units due to categorial features and usage peculiarities of comparative phraseological units are analyzed in this chapter.

Structural, semantic features of phraseological units and main models of comparative phraseological units are investigated in *the second chapter* titled “*Structural-semantic peculiarities of comparative phraseological units in German and Azerbaijani languages*”.

Functional-stylistic features of comparative phraseological units, izomorf and allomorf phraseology and transformation problems of comparative phraseological units are thoroughly analyzed in *the third chapter* entitled “*Functional-stylistic peculiarities of comparative phraseological units in German and Azerbaijani languages*”.

The Conclusion summarizes the basic results of the investigation.

Modern German and Azerbaijani languages comparative phraseological units glossary and illustrative materials are given in the “*Appendices*” of the investigation.

Çapa imzalanıb: 11.02.2014
Format: 60x84 1/16. Tiraj: 100. Sifariş №

«Mütərcim» Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi
Bakı, Rəsul Rza küç., 125
tel./faks 596 21 44
e-mail: mutarjim@mail.ru

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ
РЕСПУБЛИКИ
АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ЯЗЫКОВ

На правах рукописи

РУХАНГИЗ РАИГ ГЫЗЫ АБДУЛЛАЕВА

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ КОМПАРАТИВНЫХ
ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ СОЧЕТАНИЙ В СОВРЕМЕННОМ
НЕМЕЦКОМ И АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ ЯЗЫКАХ

5714.01 – Сравнительно-историческое и сравнительно-
типологическое языкознание

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени
доктора философии по филологии

Вак1 – 2014